

EURÓPAI ROMAPOLITIKA: A ROMÁK OKTATÁSI HELYZETE

Jelen Infojegyzet az Európai Unió új romastratégiai keretét bemutató háttéranyagok (2022/19, 2022/20) folytatásaként e keret ágazati célkitűzései közül a hazai roma kisebbség minőségi és inkluzív oktatáshoz való egyenlő hozzáféréssel foglalkozik.

Háttér

2020 őszén az Európai Bizottság egy új – az első uniós keretrendszer (2011) megerősítő, és azt meg is újító – romastratégiai keretet határozott meg (COM(2020) 620 final). A dokumentum három horizontális célkitűzése az egyenlőség, társadalmi befogadás (inklúzió) és részvétel megteremtéséhez kapcsolódik (Infojegyzet 2022/20). Ezt egészíti ki az előző stratégiai keret négy, társadalmi felzárkózást segítő területe: az oktatás (Infojegyzet 2023/1), a munkaügy (2023/2), az egészségügy (2022/32) és a lakhatás (2023/3). Jelen Infojegyzet az ágazati célkitűzések közül a színvonalas, inkluzív többségi oktatáshoz való ténylegesen egyenlő hozzáférés javításával foglalkozik.

Az első uniós keretrendszer a roma gyerekek oktatásával kapcsolatban a következő területeken várt el előrelépést a tagállamoktól:

- a minőségi oktatáshoz való hozzáférés biztosítása;
- a hátrányos megkülönböztetés felszámolása;
- az iskolai elkülönítés megszüntetése;
- legalább az általános iskola befejezésének biztosítása;
- a minőségi koragyermekkorai neveléshez és gondozáshoz való hozzáférés szélesítése;
- a korai iskolaelhagyók arányának csökkentése;
- a fiatalok ösztönzése, hogy részt vegyenek a közép- és felsőfokú oktatásban.

Az új, 2020-as romastratégiai keretben az Európai Bizottság úgy értékelte, hogy „a roma integráció terén elért haladás az elmúlt 10 évben korlátozott volt”. Ugyanakkor épp az oktatást emelte ki olyan ágazatként, ahol sikerült jelentős előrelépést elérni, mivel a korai iskolaelhagyás, valamint a koragyermekkorai nevelésben és a kötelező nevelés-oktatásban való részvétel terén is javulás történt. Ugyanakkor a Bizottság arra is felhívta a figyelmet, hogy tagállamonként mindez eltéréseket mutat. Emellett kiemelte, hogy a roma tanulók oktatási szegregációjával kapcsolatos esetek száma nőtt; a Bizottság emiatt kötelezettség-szegési eljárást indított Csehországgal, Magyarországgal és Szlovákiával szemben is.

Az új stratégiai keret az oktatás terén a következőket határozta meg:

- Az Infojegyzet a nemzetközi és hazai jogi dokumentumok szóhasználatához igazodva a roma kifejezést részesíti előnyben.
- Az Európai Bizottság új romastratégiai kerete három számszerűsített célt fogalmaz meg a romák oktatási helyzetének javítása érdekében:
 - Az iskola előtti nevelésben meglévő különbségek legalább felére csökkentése.
 - A szegregált iskolába járó roma gyerekek számának legalább felére csökkentése.
 - A felső középfokú végzettség terén meglévő különbségek legalább egyharmaddal való csökkentése.
- Magyarországon 2015 óta hároméves kortól kötelező az óvodáztatás. Ugyanakkor a Eurochild szerint szükséges a szolgáltatás színvonalának emelése a szegény, hátrányos helyzetű közösségekben.
- Több szakértői számítás szerint is nő a gettóiskolák száma és aránya (pl. Nahalka 2022, Papp 2021). A jelenség egyik okozója az ún. „white flight” (bővebben lásd 3. oldal).
- A KSH adatai szerint 2021-ben 60,8% volt a korai iskolaelhagyók aránya a roma fiatalok körében. Ez az érték a teljes populációban 12%.

- a kisgyermekkorú nevelésben és gondozásban való részvétel terén meglévő különbségek legalább felére csökkentése;
- a szegregált általános iskolába járó roma gyerekek számának legalább felére csökkentése;
- a felső középfokú végzettségek (vagyis a magyar oktatási rendszerben a középiskolai végzettségek) terén meglévő különbségek legalább egyharmaddal való csökkentése.

Ugyanakkor az új romastratégiai keret [mellékletében](#) arra is kéri a tagállamokat, hogy **nemzeti romastratégiáikban** (Magyarországon a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 2030, továbbiakban [MNTFS 2030](#)) **olyan kérdésekkel is foglalkozzanak, mint például a romák iskolai bántalmazása és zaklatása elleni küzdelem; az iskolai személyzet érzékenyítése; a romák digitális kirekesztésének kezelése, különösen az online és távoktatáshoz való hozzáférés biztosítása.**

ÁLTALÁNOS HAZAI HELYZETKÉP

Több tanulmány is utal arra, hogy **Magyarországon a romák körében megindult egy középosztályosodási folyamat** (pl. [Forray-Orsós 2016](#); [Forray 2017](#); [Forray 2022](#)). Egy, a romák társadalmi integrációját értékelő tanulmány ([Bernát 2018](#)) szerint a 2010-es években – főként a munkaerőpiacon – javult valamegyest a romák helyzete, érezhetővé váltak a konjunktúra hatásai. A szerző azonban rávilágít, hogy **az oktatásban még mindig a romák leszakadása a jellemző**, továbbra is kulcskérdés az iskolai életút meghosszabbítása és az oktatás minőségének javítása.

Ha hosszú időtávot vizsgálunk, akkor az oktatásban is tapasztalhatóak pozitív tendenciák: **a rendszerváltás óta az alacsonyabb végzettségi szinteken van felzárkózás**. Jellemzővé vált az általános iskola befejezése; illetve a szakmunkás végzettség megszerzése terén is van előrelépés. **Ugyanakkor az érettségit és a felsőfokú továbbtanulást illetően egyre nagyobb a leszakadás**. Abszolút értelemben itt is történt javulás, a romák relatív helyzete

azonban romlott, mivel a többségi társadalomban nagyobb arányban váltak jellemzővé ezek a végzettségek ([Hajdu et al. 2014](#)). A középfokú tanulmányokban jelentkező töréspont arra is visszavezethető, hogy **a romák jellemzően alacsonyabb minőségű általános iskolai oktatást kapnak** ([Hajdu et al. 2014](#); [Varga 2017](#)).

ÓVODÁZTATÁS

Magyarországon megfigyelték, hogy a gyerekek kognitív képességeiben már **iskoláskor előtt jelentős különbségek alakulnak ki** a családi háttérük, társadalmi-gazdasági státuszuk függvényében ([Kertesi-Kézdi 2009](#)). **A minél hosszabb, jó minőségű óvodáztatás azonban segíthet ezek kompenzálásában**, védőmechanizmusként működhet a különböző rizikófaktoroknak (pl. tartós szegénység, lakóhelyi elszigeteltség, koraszülöttség, rigid szülői attitűdök) kitett gyerekek életében ([Danis-Kalmár 2011](#)). Emiatt is értékelték többen a méltányosság szempontjából pozitív fejleményként (pl. [Fejes et al. 2020](#)), hogy a **2015-ös nevelési évtől Magyarországon hároméves kortól kötelezővé vált az óvodáztatás**. A jó minőségű kora gyermekkorú nevelésben való részvételtől a szakértők azt várják, hogy **az oktatás felsőbb szintjein is előrelépést eredményezhet**, azonban ezek a hatások az időtáv miatt még nem érzékelhetőek ([Cserti Csapó 2019](#)).

Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége (European Union Agency for Fundamental Rights, [FRA](#)) **2008 óta több alkalommal is felmérte a romák oktatási helyzetét, legutóbb 2021-ben** (Infotabló [2023/1](#)). Az ügynökség azonban arra figyelmeztet, hogy a legújabb oktatással kapcsolatos eredményeket némi óvatossággal kell értelmezni. Ennek oka, hogy az adatfelvételt a **Covid19-járvány idején végezték**, így **az országok távolléti oktatási intézkedései befolyásolhatták az eredményeket**. A kora gyermekkorú nevelés vonatkozásában az ügynökség azt állapította meg, hogy míg 2016-ban Magyarországon a 3–5 éves roma gyerekek 71 százaléka, addig 2021-ben 59 százalékuk járt óvodába ([FRA 2022](#)).

A [Eurochild \(2021\)](#) országjelentése szerint a hároméves kortól kötelező óvodáztatást nem kísérte a szegény, hátrányos helyzetű közösségekben működő óvodák megfelelő támogatása. Emiatt **úgy vélik, hogy a szolgáltatás alacsonyabb színvonalú ott, ahol azt a szegény, roma gyerekek veszik igénybe.** Emellett kiemelik, hogy egyes településeken a roma szülőket arra ösztönzik a helyi hatóságok, hogy kérvényezzék a gyerekek felmentését a kötelező óvodáztatás alól. (A nemzeti köznevelésről szóló [2011. évi CXCV. törvény](#) értelmében ugyanis öt éves korig a gyerek felmenthető az óvodáztatási kötelezettség alól a szülő kérelmére, ha ez a gyerek jogos érdeke.) Más településeken arra van példa, hogy a roma szülőket gyermekeik elvételével fenyegetik, ha nem tesznek eleget óvodáztatási kötelezettségüknek.

Az [MNTFS 2030](#)-ban bemutatott adatok szerint **2010 és 2020 között az óvodai férőhelyek növelésével kedvezőbbek lettek az óvodáztatás intézményi feltételei a hátrányos helyzetű régiókban is.** Ugyanakkor a stratégia szerint továbbra is indokoltak a támogatások a felújítások, energetikai korszerűsítések, illetve a neveléshez, fejlesztéshez szükséges tárgyi eszközök beszerzése terén. Emellett az óvodák szakember-ellátottságának javítása is szükséges, mely során a helyi közösségből származó munkatársak alkalmazása – a bizalmi kapcsolat miatt – további előnnyel járna.

ISKOLAI SZEGREGÁCIÓ

Magyarországon **az oktatási szegregáció hátterében egyrészt a roma lakosság lakóhelyi koncentrációja,** másrészt a szakirodalomban „[white flight](#)”-nak nevezett jelenség áll, vagyis, hogy **a magasabb státuszú tanulók** – a szabad iskolaválasztás lehetőségét kihasználva – **jobb iskolákba áramlanak.** Ez utóbbi összefügghet a szülők romákkal szembeni direkt előítéletességével, illetve azzal, hogy a magas roma tanulói arányt a rossz minőségű oktatással társítják. A magasabb státuszúak elkülönülését elősegíti az iskolahálózat szétaprózottsága is, ami miatt Magyarországon az iskolák közötti szegregáció erősebb, mint az iskolán belüli ([Radó 2018](#)).

A FRA ([2022](#)) friss kutatási eredményei szerint **2021-ben a 6–15 éves roma tanulók 44 százaléka tanult olyan iskolában, ahol a diákok mindegyike vagy többsége roma.** Ez 16 százalékpontos csökkenést jelent 2016-hoz képest, ugyanakkor itt is érdemes szem előtt tartani, hogy a Covid19-járvány miatti távolléti oktatás befolyásolhatta az eredményeket.

Ráadásul többféle meghatározás létezik arra, hogy egy iskola szegregált-e. Papp ([2021](#)) gettósodónak tekinti azokat az iskolákat, ahol a roma tanulók aránya 30 és 50 százalék közötti, gettóiskolának pedig azokat, ahol ez az arány ennél magasabb. E definíció mentén – az általános iskolák és a nyolc osztályos gimnáziumok telephelyeit figyelembe véve – a szerző **2018-ban 249 telephelyet gettósodóként, míg 369-et gettóiskolaként azonosított.** 2008 óta a gettósodó iskolák száma csökkent, ugyanakkor a gettóiskoláké nőtt, vagyis egyes intézmények átkerültek ebbe a kategóriába. Nahalka ([2022](#)) eredményei is a gettóiskolák arányának növekedését mutatják az általános iskolák körében: míg 2008-ban 10,5, addig 2019-ben 15,1 százalékuk tartozott ebbe a kategóriába. Több kutatás ([Ercse 2019](#), [Fejes-Szűcs 2018](#), Papp [2021](#), [2022](#)) is arra a megállapításra jutott, hogy **a növekvő szegregáció hátterében az egyházi fenntartású iskolák térnyerése is szerepet játszik,** mivel ezen intézmények oktatási és felvételi politikája szándékolatlanul is erősítheti a „[white flight](#)” jelenségét.

Fejes és Szűcs ([2018](#)) több **szakpolitikai ajánlást** is megfogalmaznak a szegregáció csökkentése érdekében. Javasolják a többiskolás településeken a szegregálódó iskolák nyitását, illetve a szegregált iskolák zárását. Az egyiskolás kistélepülések esetében az intézményrendszer racionalizálása jelenthet megoldást, amely iskolabusz-hálózat létrehozását teszi szükségessé. Azokban az esetekben, ahol településszerkezeti adottságok miatt nem lehetséges a szegregált iskolák megszüntetése, meg kell teremteni a magas szintű minőségi oktatás feltételeit (bővebben lásd [Infojegyzet 2021/32.](#)).

Az [MNTFS 2030](#) által javasolt beavatkozási irányok között szerepel a szegregáció megelőzését

és felszámolását szolgáló intézkedések folytatása, erősítése, mind az általános, mind a középiskolákban. Továbbá a **már megvalósított befogadó jó gyakorlatok kiterjesztése**, valamint a pedagógusképzésben a **befogadó nevelés és az esélyteremtő módszertani kultúra támogatása**.

Az Európai Bizottság értékelése ([COM\(2023\) 7 final](#)) szerint az MNTFS 2030 nem a probléma nagyságrendjének megfelelően foglalkozik a szegregációval, a megfogalmazott intézkedések nem egy jól feltárt kiinduló helyzetre épülnek, illetve az elérendő célok sem kellően definiáltak, számszerűsítettek.

KORAI ISKOLAELHAGYÁS

A középfokú végzettséggel rendelkező romák arányának növeléséhez kulcskérdés a végzettség nélküli iskolaelhagyás kezelése. Magyarországon 2021-ben a korai iskolaelhagyók aránya a teljes populációban 12% volt ([KSH 23.1.1.28.](#)), a **jelenség azonban nem egyformán érinti a roma és nem roma népességet**. A roma fiatalok körében ez az arány 60,8% volt, ugyanakkor az érték 2018-hoz képest 8 százalékponttal csökkent ([KSH – Oktatási adatok 2021/22](#)). Száraz ([2022](#)) a szakirodalom alapján az alábbi tényezőket azonosította a romák nagyobb arányú lemorzsolódásának hátterében:

- a köznevelés korábbi szakaszaiban felhalmozott lemaradások, az általános iskolai évek során megszerezhető alapkészségek hiányosságai;
- a szegregált általános iskolai oktatás okozta szocializációs hiányok;
- a roma tanulók iskolai elszigeteltsége, az

inspiráló, segítő kortárskapcsolatok hiánya;

- a külső segítség (családtag, mentoráló tanár, tanoda stb.) hiánya;
- a hátrányos helyzetű intézményeket jobban sújtó pedagógushiány;
- a diszkrimináció;
- a pedagógusok attitűdje, miszerint a roma tanulók sikertelenségében kevéssé ismerik fel saját, illetve intézményük felelősségét.

A **roma lányokat** továbbá az is a korai iskolaelhagyás felé terelheti, hogy **elsődleges szerepkörüknek a családi életben, feladatokban való helytállást tekintik**, akár a tanulás kárára is ([Móré et al. 2022](#)).

Az [MNTFS 2030](#) kiemeli, hogy az utóbbi években több intézkedés is irányult a korai iskolaelhagyás kezelésére, úgy mint:

- az Iskolai Lemorzsolódás Megelőzését Támogató Pedagógiai Rendszer bevezetése;
- a szakképzésben új képzési formák megjelenése, mint például a műhelyiskola;
- a szakképzési ösztöndíjból és a munkaszerződésből álló jövedelmi rendszer kialakítása.

A stratégia a jövőre nézve **javasolja**:

- a roma lányok támogatását prevenció programokkal;
- a korai iskolaelhagyás csökkentését célzó, személyes támogatást nyújtó programok folytatását; valamint
- a pedagógusok jobb felkészítését a lemorzsolódás kezelésére, így az alapkompenciák fejlesztésére, kiscsoportos felzárkóztatásra, mentori feladatokra, konfliktuskezelésre és közösségfejlesztésre.

Források:

- [COM\(2020\) 620 final](#). A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak. Egyenlőségközpontú Unió: a romák egyenlőségének, társadalmi befogadásának és részvételének előmozdítását célzó uniós stratégiai keretrendszer.
- Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 2030. ([MNTFS 2030](#))

Készítette: Holle Alexandra
Képviselői Információs Szolgálat
E-mail: infoszolg@parlament.hu

infoszolg

Internet: www.parlament.hu/infoszolg
Intranet: intra.parlament.hu/infoszolg/
Tel.: (1) 441-6486